

Črt Močivnik, I. osnovna šola Celje

ROMANESKNI OPUS FERDA GODINE¹

Ob 100-letnici rojstva pregledno predstavljamo življenje in delo Ferda Godine (1912–1994), ki je svojo pisateljsko pot začel že pred drugo svetovno vojno, in sicer s kratkimi pripovedmi – črticami in novelami, ki so se navezovala na prekmursko govorico in življenje prekmurskega človeka. V poznejšem ustvarjalnem obdobju se je posvetil daljšim tekstom – romanom, v katerih je obravnaval aktualne družbene razmere, pogosto s precejšnjo časovno distanco. Posebno pozornost je namenjal tudi opazovanju značajskih lastnosti literarnih oseb, številne izmed njih so zaznamovane tudi z avtobiografskimi prvinami. Zaradi osebne izkušnje političnega preganjanja po drugi svetovni vojni ni mogel ostati zgolj nemi opazovalec dogajanja v družbi. Z dejanji svojih literarnih likov je opozarjal na krivice, ki so se dogajale preprostim (prekmurskim) ljudem. Godinov romaneskni opus je pomemben literarnozgodovinski odsev druge polovice dvajsetega stoletja na slovenskih tleh, zato je privlačen za medpredmetno obravnavo ter zlasti z zgodovinskega vidika zanimiv za sodobnega (mladega) bralca.

1 Biografija

Ferdo Godina se je rodil 17. 10. 1912 v Dolnji Bistrici v Prekmurju. Izhajal je iz kmečke družine, po štirih razredih bistriške osnovne šole je za tri leta odšel na klasično gimnazijo v Ljubljano (1925–1928). Zaključna gimnazijska leta je prebil v Mariboru, kjer je tudi maturiral. Leta 1934 se je vpisal na Pravno fakulteto Univerze v Ljubljani, a je študij po petih semestrih opustil. Med tem časom se je njegovo kulturno in politično življenje stopnjevalo: bil je član Akademskega agrarnega društva Njiva in delegat Zveze društev kmečkih fantov in deklet. Obe organizaciji sta spodbujali kulturno in prosvetno delovanje slovenskega podeželja. Kasneje se je pridružil Klubu prekmurskih akademikov in postal urednik glasila *Mladi Prekmurec*. S svojim pogledom na družbena vprašanja se je približal marksističnim zahtevam po revolucionarni spremembi družbe. V času druge svetovne vojne je bil med organizatorji OF v Prekmurju, urejeval je list *Notranjski partizan* (1942) in glasilo *Gubčeve brigade Tovariš* (1944). Po vojni je ustanovil in urejal *Novi čas*, glasilo OF za Štajersko in Prekmurje. Sodeloval je tudi pri *Ljudski pravici*, delal v novinarstvu in založništvu. Leta 1945 je postal direktor založbe Slovenski knjižni zavod, čez štiri leta je bil zaradi kominforma ob službo. Med letoma 1949 in 1953 je imel status svobodnega književnika, nato je bil upravnik in organizator založniške dejavnosti Slovenske maticе, kasneje dramaturg in direktor *Kratkega filma* pri Triglav filmu, pred upokojitvijo urednik *Ljubljanskega dnevnika*. Umrli je kot svobodni književnik 14. 7. 1994 v Ljubljani.

¹ Prispevek je nastal na podlagi diplomskega dela *Podoba tujega in drugačnega v literaturi Ferda Godine* (Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, mentorica red. prof. dr. Jožica Čeh Steger).

2 Literarni opus in ustvarjalni profil pisatelja

Godina je pod psevdonimom Bistrički Ferdo objavljala svoje literarne prispevke že v dijaških letih, zlasti v Klekovih *Novinah*, kasneje v *Mladem Prekmurcu*, *Ljubljanskem zvonu*, *Modri ptici*, *Sodobnosti* in *Grudi*; po drugi svetovni vojni v *Novem svetu*, *Novih Obzorjih*, *Naši sodobnosti*, *Naših razgledih* idr.

Ferdo Godina se je najprej uveljavil s kratkimi pripovedmi, po letu 1966 napiše več romanov. Njegov literarni opus obsega okrog 25 knjig, za katere je prejel tudi nekaj nagrad.

Romani: *Bele tulpike* (1945),¹ *Babilon ljubezni in sovraštva* (1966), *Jezdec brez konja* (1973), *Človek živi in umira* (1974), *Jaz sem njena mama* (1978), *Ko so cvetele marelice* (1981), *Molčeči orkester* (1981), *Zaklenjeni dom* (1985), *Nada, vrni se!* (1988), *Glas samotne ptice* (1992).

Povest: *Jaz sem njena mama* (1978).

Zbirke novel: *Preproste zgodbe* (1950), *Krivda Jarčekove Kristine* (1955), *Viragova Verona* (1966), *Ljudje* (1971).

Satira: *Dajmo živeti tudi drugim* (1962).

Mladinska proza:² *Ptice selivke* (1950), *Žemlje* (1961), *Pravljica o logarnici* (1962), *Na novo leto se ne smeš umiti* (1964), *Kos rženega kruha* (1971), *Sezidala si bova hišico* (1974), *Polži podrejo oreh* (1980), *Zmaj v oknu* (1983), *Halo, halo, kliče Prekmurje* (1984), *Siničke v škornju* (1987).

Literarna zgodovina Godini ne namenja posebne pozornosti. Največkrat ga označuje kot sopotnika in nadaljevalca socialnega realizma tridesetih let dvajsetega stoletja in ga postavlja ob bok rojaku Mišku Kranjcu. Godinova pripoved se s Kranjčevo ujema v značilnih čustvenih pogledih na socialno podobo malega kmečkega človeka v Prekmurju. Zgodnje pripovedi zajemajo čas po prvi svetovni vojni in se nadaljujejo v povojno obdobje v zgodnjih petdesetih letih. Največkrat je v ospredju posameznik, nemalokrat lik ženske, ki se spopada z družbo, v kateri ideološka in politična nasprotja krojijo usodo preprostih ljudi. Pri Godini je sočutje do malega človeka na prvem mestu, močne socialne note se prepletajo z ljubezenskimi motivi, ki zaokrožujejo podobo literarnih likov:

¹ *Bele tulpike* so bile napisane in oddane *Modri ptici* že leta 1939, izšle so šele po drugi svetovni vojni in doživele šest izdaj: Ljubljana, 1945; Murska Sobota, 1963, 1972, 1976, 1980 in 1992.

² »Godina v svojih mladinskih pripovedih zagotovo ni vzgojitelj z dvignjenim kazalcem, ki bi skušal vplivati na mladega naslovnik, sklicujoč se na določen sistem vrednot; morda mestoma nekoliko idealizira otroštvo, v glavnem pa se približuje t. i. zbliževalnemu tipu mladinske literature, v katerem skuša biti pisatelj mlademu naslovniku sogovornik.« (Just 2006: 194).

»Res je, da je zame odnos do siromašnega človeka vedno prisoten in vznemirljiv. Ko pa pišem, se tega občutka znebim. Trudim se, da sem kritičen do siromakov, kajti literatura ne prenese ne usmiljenja ne ideologije. Z vsakega literarnega lika mora odpasti ta navlaka. Lik junaka mora biti gol, do njega morata biti oba, avtor in bralec brezkompromisno zaupna. Zaupna pa sta lahko samo takrat, ko v njem ne čutita laži, ampak težnjo, da se lik v literarnem delu spoji z »resničnim življenjem«. Vseeno, če je pozitiven ali negativen.« (Drinovec 1993: 600)

Za Godino je značilno, da svoje literarne osebe – čeprav se v procesu pisanja oblikujejo kot znotrajbesedilni elementi – pogosto obogati oz. dopolnjuje s svojimi spominskimi predstavami iz domačega okolja. Zunajliterarna referenca je opazna zlasti pri literarnih likih, kjer so prisotne močne avtobiografske prvine. Te so povezane z Godinovo tragično življenjsko usodo, ko je bil skoraj štiri desetletja izločen iz družbenopolitičnega življenja:

»V tistem času je bilo nevarno, če me je kdo na ulici pozdravil. Družba je duhovno povsem obubožala. / .../ Kakšna je bila moja krivda? V svoji neznatni pomembnosti nisem mogel prenesti ne Titove ne Stalinove morale. Tak je bil pač moj mali svet. A bil je moj in sem ga pač takega hotel ohraniti. Pa se je povsem raztreščil. Bilo je mnogo poštenih ljudi, ki so bili nad tem strašnim političnim obratom v času kominforma presenečeni. Če je kdo samo glasno podvomil o pravičnem ravnanju partije, je bil zapisan ali brutalni smrti ali pa razčlovečenju z oznako, da je kominformovec. V to besedo se je vodstvo partije posrečilo vtisniti madež, ki ga s sebe ni mogel nihče več zbrisati. Ironija glede kominforma pa je bila še ta, da nas je o njem večina bolj malo vedela.« (Drinovec 1993: 603)

3 Romaneskní opus

3.1 Bele tulpíke (1945)

so Godinov romaneskní literarní prvenec. Gre za roman, ki ga je pisatelj napisal – kot lahko preberemo na zavíhku šeste izdaje leta 1992 – tik pred drugo svetovno vojno, ko se je »v domači vasi družil s kaplanom, ki je bil suspendiran. Ob Muri in v ogradih pod jablanami sta mnogo ur prebila v odkritosrčnih pogovorih o življenju in prekmurskih ljudeh.«

Roman je pisan v obliki fiktivnega dnevnika kaplana Arpada Zrima. Grajen je na motivu nesrečne ljubezni med kaplanom Arpadom in Židíno Rahele. V ospredju je íntimna stiska duhovnika, ki ga na eni strani omejuje mati, na drugi zavezanost duhovniškemu poklicu in pritisk cerkvene hierarhíje. Podporo in uteho najde zgolj pri sodniku Jančiju Krampaču in njegovi ženi Berti, prijateljih iz otroških let. Močno so prisotni motivi narave, ki simbolno označujejo Arpadova stanja. V boju z okoljem in samim seboj ostane kaplan poražen, odloči se za samomor.

Godinovo literarno delo na več mestih opozarja na zunajliterarne reference, dejansko prikazuje realno podobo življenja ljudi v Prekmurju konec tridesetih let dvajsetega stoletja, ko so bile v ospredju težnje po židovskem kapitalu in vplivi sosednje države Madžarske, ko so se s priključitvijo Prekmurja k matični domovini avgusta 1919 odnosi nekoliko zaostriili. Godinovo prikazovanje »Abrahamovih potomcev« na prekmurskem ozemlju je vendarle precej milejše od Kranjčevega, ki se je že nevarno približeval tradicionalnemu antisemitizmu, tudi zaradi osebne izkušnje z njimi. Godina ne goji sovraštva do Židov, prikazuje samo odsev tedanjega časa, ki ga na literaren način zaokroži v nesrečno versko-ljubezensko zgodbo.

S podobo duhovniškega sveta v *Belih tulpikah* Godina načénja vprašanja, ki zadevajo izrabljanje vere za medsebojna obračunavanja in politíčne namene. Prekmurska duhovščina je bila pred drugo svetovno vojno močno politíčno angažirana in ravno v teh letih je nastajal ta roman. Pozitivno podobo v svetu duhovščine ima lík škofa, ki je Godinov spomin na mariborskega škofa dr. Karlina. Spominja se ga kot človeka, ki mu je znal prisluhniti v stiski:

³ Godina pravi, da je bilo njegovo razhajanje z duhovščino na človeški osnovi. Ni šlo za politíčno ravnanje, bil je samo »poln mladostne moči in želje nekako izboljšati svet.« Godina pojasni, da je ímel klerikalizem v rokah vso oblast. »V Prekmurju je bil tak nepopustljivi politik župnik Jožef Klekl iz Črenšovec, ki je bil tudi narodni poslanec. Ta je v boju proti neposlušni študentski mladini tesno sodeloval z okrajno politíčno oblastjo in celo z orožniki. Mene so za vsak prestopok zaprli. Arest sem odsedel v Ljubljani, da ljudem doma ne bi pokazal, da mi oblast in župnik Klekl kaj moreta.« (Drinovec 1993: 600)

»Visokemu dostojanstveníku sem ízpovedal svoj primer. / .../ Škof me je poslušal. Gledal me je in čez čas sta mu po lícih začeli polzeti dve debeli solzi. / .../ Kako je mogoče, da škofa v Belih tulpikah ne bi opisoval kot človeka s toplino, na katerega sem ímel lep spomin? Seveda, v romanu se ni srečal z menoj, ampak z Arpadom Zrimom in njegovo ljubezníjo do Rahele. Ta je bila natrpana s sovraštvom in íntrigami. Po moji volji je ostal škof do kaplana Zrima isti škof, človek s toplino, kakor takrat, ko sem jaz stal pred njim in prosil za kosila.« (Drinovec 1993: 600)

3.2 Jezdec brez konja (1973) in Ko so cvetele marelice (1981)

v tematskem pogledu nekoliko izstopata, gre namreč za romana z vojno tematiko. V romanu Jezdec brez konja Godina na nekakšen avtobiografski (roman je pisan v prvi osebi), precej samosvoj način pripoveduje zgodbo o netipičnem partizanu, ki se ni znašel v novem okolju. V partizane odide kot dijak spomladi 1942, in sicer v enoto, ki se nahaja na Krimu. Je precej naiven, vendar spreten v izražanju, soborci ga poimenujejo »Jezdec brez konja«. V ospredju zgodbe niso vojaške akcije, ampak partizansko življenje, ki je prikazano s svetle in temne strani. Jezdec je pravo nasprotje zidealizirane podobe slovenskega vojaka – partizana, ki je pogost lik v slovenski povojni književnosti.

Z romanom Ko so cvetele marelice³ ustvari Godina izjemen literarni lik, »obenem pa tudi leposlovni zapis o tovarišici Ziherlovi, „mami“ ljubljanskih ilegalčkov.«⁴

Osnovna zgodba je preprosta in značilno realistična za medvojni čas. Glavni lik je Ana, za prijateljice »mami«, ki pride iz gozdov v okupirano Ljubljano, kjer rodi »ilegalčka«. Pri tem doživlja mnogo tegob, s pomočjo prijateljic in sodelavcev OF najprej poskrbi za svoje življenje, po rojstvu še za sina Darka (poimenuje ga po očetu), ki ji pomeni vse na svetu. V skrbah je za svojega moža Darka, ki je v partizanih, stik z njim ohranja preko pisem

Po rojstvu otroka se zgodi kapitulacija Italije, vendar zdaj preti nemška nevarnost. Ker je bila Ana v ilegali, je morala zapustiti Ljubljano, vendar brez sinčka. »Vsi ilegalčki ostanejo v Ljubljani. Njihovo oskrbovanje ima v rokah Ziherlova mati.« (Godina 1981: 164) Po osvoboditvi sta mati in sin zopet združena, pridruži se jima tudi oče.

3.3 Molčeči orkester (1981)

predstavlja v pisateljevem romanesknem opusu in sodobni slovenski literaturi izjemno novost. Dogajanje prestavi iz slovenskega povojnega podeželskega sveta v urbano mestno središče – Ljubljano. Osrednjo družbeno vlogo prevzamejo nekdanji partizani in vojni tovariši, njihova ravnanja v povojnem času, tj. v petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja, določajo pretekli dogodki iz časa vojne. Pretekla dejanja ne obremenjujejo samo njih, ampak tudi mlajšo generacijo – njihove otroke. Jedro spora med nekdanjimi tovariši je partizanka Sonja. Med njo, Krtačo in Francetom se splete ljubezenski trikotnik. Sonja je bila dekle Krtače, a mu jo je France prevzel. Tudi Andrej in pripovedovalčev oče sta mu storila krivico, ko sta Sonjo premestila v drugo brigado. Krtači jim ni mogel odpustiti, zato se mu v času informbiroja kot »političnemu zasliševalcu« ponudi priložnost za maščevanje. Osrednja tema romana je torej pritisk totalitarne (komunistične) oblasti na posameznika in njegovo družino ter nevarnost zlorabe družbenega in političnega položaja določenih posameznikov.

Vzporedna zgodba se nanaša na mlajšo generacijo, ki jo pestijo težave starejših. Mlajši starejših ne razumejo povsem, zavedajo se, da jim pomenijo spomini »zrak, kruh in vodo.« Med njimi bo vedno miselni prepad, ker mladi niso doživeli vojne, tako kot njihovi očetje in matere. Z Dunjo ustvari Godina

³ V kolofonu zasledimo, da ima delo podnaslov *Roman o ljubljanskih ilegalčkih*.

⁴ Zapis na zadnji platnici knjige *Ko so cvetele marelice* (1981).

netipičen literarni lik – samomorilko, ki podleže pritiskom družbe in se pridruži »molčečemu orkestru.« Lik samomorilke ima opazno zunajliterarno referenco – t. i. samomorsko obdobje, s katerim označujemo nepojasnjene samomore, ki so se dogajali v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. V Ljubljani se je širila govorica o obstoju »kluba samomorilcev«. V večini primerov je šlo za samomorilke, ki so bile precej razvajene in so želele – v svoji mladostniški vihravosti – vzbujati pozornost. Dunjina smrt je v romanu povezana z njeno obsedenostjo s poznavalcem dramske klasike Srečkom Bernotom. Slednji literarni lik spominja na profesorja literarne zgodovine Dušana Pirjevca,⁵ ki so mu očitali, da naj bi bil vodja omenjenega kluba:

»Spomnil sem se na njene [Dunjine] zbirke dram, zgodovine gledališč, na slike igralcev in igralk. Njene besede o maskah so dobile globlji pomen. Vendar nisem pomislil, da bi se za njimi skrival Bernot. Ali da se skriva celo samo on. Lahko bi se bil spomnil, saj je bila Ljubljana polna čenč o »črnih mačkah« in »klubu samomorilcev«, ob teh pa se je slišalo tudi o Bernotu in njegovih demonskih zvezah z mladimi samomorilci. Neki taki nesrečnici naj bi bil posodil celo vrv. /.../ Res je stal Srečko Bernot nasproti nas, tudi pri ligustrovi živi ograji stran od ljudi. Kot vedno patetično samotarski. /.../ Bil je dober poznavalec dramske klasike, saj je pisal članke o Shakespearu in Molièru. V njem je torej tičala satanska privlačnost. /.../ In tak otrok, kakor je bila Dunja, je moral postati igrača v njegovih rokah. /.../ Torej ne samo mati in oče, ampak je vmešan v smrt tudi ta demon.« [Godina 1981: 100, 199, 200]

V povojni literaturi je pogosto prisotno razmišljanje o »revoluciji, ki žre svoje otroke.« Avtorji večinoma izhajajo iz lastnih izkušenj, Godina pri tem ni izjema. In kar je najhuje, proti njemu so se (hote ali nehote) obrnili nekdanji politični somišljeniki, sodelavci in vojni tovariši. To neposredno življenjsko izkušnjo in trpljenje je na nek samosvoj način »izpovedal« v *Molčečem orkestru*. Pri tem se opira na mlajšo generacijo, ki je pogosto glasnik napak, ki so jih zagrešili njihovi starši. Zdi se, da je prvoosebni pripovedovalec »neuspešen glasnik« Godinovih idej o boljšem, pravičnejšem življenju. Z likom Andreja tvorita celoto Godinovega mišljenja o političnem preobratu v Jugoslaviji.

3.4 Človek živi in umira (1974), Zaklenjeni dom (1985), Nada, vrni se! (1988) in Glas samotne ptice (1992)

so romani, ki osvetljujejo nove gospodarske in družbene razmere po drugi svetovni vojni v Prekmurju. Gre za literarno upodobljene dokumente povojnega časa, zlasti v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja. Godina razširi svoj oblikovalni in kritični pogled z manjše skupine posameznikov na vso vas, celo na njeno širšo okolico z občinskim središčem. Drugačnost v obeh delih se kaže v pisateljevih »goli resnicah«. S tem izrazom označuje avtor prikazovanje realnega življenja kmeta, ki je v povojnem času najbolj na udaru. Nanj prežijo »jastrebi«, »prevzgojitelji vasi«, ki ga z obvezno oddajo živine in hrane v korist države pahnejo v ero proletarskih časov. Godina vseskozi opozarja na krivice, ki se dogajajo malemu človeku. Zaradi osebne izkušnje političnega preganjanja ne more ostati zgolj nemi opazovalec. Zunajliterarna referenca je opazna zlasti v literarnih likih, kjer so prisotne

⁵ O samomorskem obdobju in posledicah obtožbe Dušana Pirjevca za vodjo kluba samomorilcev razpravlja Spomenka Hribar. Znano je dejstvo, da je bilo v šestdesetih letih prejšnjega stoletja v Sloveniji izjemno veliko mladinskih samomorov. Novica o obstoju »kluba samomorilcev« se je razširila takrat, ko so samomore storili mladostniki znanih Slovencev. Hribarjeva pojasni, da je vse do »današnjega dne [leta 2000] javnost prepričana, da je tak klub res obstajal«. Reportažo o »klubu samomorilcev« je leta 1968 v TT-ju (Teden-ski tribuni) napisal znani novinar Tone Fornezzi. Leta 2000 prizna, da je afero »skuhal« on sam. Govoricam o klubu je želel priti do dna, zato je ukradel »kronski dokaz«; to je bila dopisnica, ki so jo preiskovalci zasegli – po nadziranju pošte – na kateri je bilo napisano vabilo na sestanek »kluba samomorilcev«. Ker je bil po tedanji zakonodaji samomor kaznivo dejanje, se je z njim ukvarjala tudi oblast. Treba je bilo najti »notranjega sovražnika.« »Če sovražnika ni bilo mogoče najti empirično (po dejanskih rezultatih raziskave), pa ga je bilo mogoče določiti apriorno. Tak se je kar ponujal dr. Dušan Pirjavec (1921–1977), tedanji profesor na komparativistiki Filozofske fakultete v Ljubljani, nekdanji partizan, revolucionar, zagotovo pa eden največjih mislecev XX. stoletja. V okviru svojega predmeta je predaval tudi o smrti. Govoriti o literaturi, še več, govoriti o človeku sploh ni mogoče, ne da bi obravnavali njegov epohalno, vsakokrat drugače določen odnos do lastne končnosti, o tem pa seveda tudi do možnega samomora. /.../ Pirjavec je tudi z načinom svojega obnašanja, z ironiziranjem in celo smešenjem oblasti šel tej izjemno na živce. Tako je bil nadvse primeren za grešnega kozla. /.../ Seveda ta obtožba, da naj bi bil vodja »kluba samomorilcev« ni bila eksplisitna. Celo nikjer ni bilo njemu – z imenom in priimkom – pripisano, da bi se bil lahko (če bi se hotel) branil pred očitki. Toda vedelo se je ...« (Hribar 2000: 81).

Hribarjeva nadalje pojasnjuje, zakaj je dejansko pravzaprav šlo: »"Pred leti," pove Fornezzi, ga je ustavil moški srednjih let in pojasnil zadevo: Samomorski klub je bilo ime ducata štajerskih študentov, ki so imeli navado, da so se približno vsak mesec v neki gostilni, največkrat Pri Katrci v bližini Študentskega naselja, "do smrti" napili – od tod ime Klub samomorilcev. Na svoje seanse so se vabili z dopisnicami, katerih eno so zasegli preiskovalci in jo je potem tistemu "bukslju" ukradel novinar Tone Fornezzi. Nekdanji član je kluba samomorilcev je Fornezzi ju tudi povedal, da so se tedaj "držali za glavo", ko so brali Fornezzi jevo reportažo. Nihče pa ni povedal resnice. Dolga leta! Iz strahu? Zaradi sramu? Zaradi sitnosti, ki bi jo utegnili imeti?"« (Hribar 2000: 81).

Hribarjeva ne more razumeti, zakaj novinar Fornezzi resnice oz. svoje zmote ni takoj razkril. »Pijančevanja, ki so se začela kot študentske vragolije, predvsem pa Fornezzi jeva reportaža, utemeljena na ukradenem "kronskem dokazu", kar danes Fornezzi prikazuje kot hec, so povzročile ne le pravo javno histerijo, temveč predvsem veliko bolečine po krivem obtoženemu, Dušanu Pirjercu. Dolga leta, da prezgodnje smrti se ga je držal sum, da je [bil] vodja "kluba samomorilcev"! Velika cena za nekaj alkoholikov! In za novinarja pabalinsko!"« (Hribar 2000: 81).

močne avtobiografske prvine, npr. lik novinarja Baligača v romanu *Človek živi in umira*:

»Pa vendar sem nazadnje le pristal v svoji rojstni vasi. / .../ Zemljica vaška me bo pokrila in vidva, ki se bosta sem vračala, bosta našla kamen na mojem grobu, na katerem bo pisalo: »Tukaj počiva Lojz Baligač, novinar, ki je imel strupen jezik in ki si ni našel nikoli zaslombe pri tistih, ki so o njem odločali. Nad njim so vsi politiki, ki jih je zaneslo na površje, vihali nosove. Veljal je za politično nezanesljivega, na kar je bil ponosen. Požvižgal se je na funkcije, ki so bile danes bleščeče, jutri pa že sramotne. Požvižgal se je na odlikovanja, ki so mu jih dajali ali so mu jih odrekli. Požvižgal se je na tiste, ki so ga za hrbtno obrekovali, pred njim pa so delali lep obraz. V svojo sramoto pa priznava, da se je bal tistih, ki so mu rezali kruh. Najrajši je imel svoje vaščane. Ob teh se je novinar Lojz Baligač počutil najbolje. S temi je tudi na tem pokopališču pozabljen, a zadovoljen našel večni mir.« (Godina 1974: 21)

Pisatelj tematizira dva procesa, ki sta močno posegla v življenje slovenskega podeželja: socializacija vasi, ki je kmete razzemljila in razkmetila, ter sezono in zdomstvo (na specifičen način sta se srečevala slovenski ruralni svet in utrip tujih ali domačih urbanih okolij) (Just 2006: 197).

Oba procesa sta v romanu *Človek živi in umira* upodobljena v družini Martina Zvera, ki živi v eni izmed prekmurskih vasi. Zver je odšel na sezonsko delo v Avstrijo, s sabo je vzel tudi hčerko Majdo. Svoji družini želita omogočiti boljšo materialno preskrbljenost, a jima tujina ne prinese sreče. Doma ostaneta sinova Naci in Štef ter Zverka, ki se – v skrbi za vsakdanji kruh – bojuje z združnimi uradniki. V času božičnih praznikov se družina zbere doma in doživi prvi veliki udarec, ko pripeljejo Majdo mrtvo iz Avstrije. Žena Zveru prepove ponovni odhod v Avstrijo, tako da po posredovanju novinarja Baligača dobi službo vratarja na občini. Kmalu ga začnejo izkoriščati občinski birokrati in zadružni funkcionarji, postane svojevrsten socialistični hlapec. Medsebojni spori na občinskem vrhu povzročijo, da Zver izgubi službo, ne preostane mu drugega, kot da zopet odide na delo v tujino. Vzporedno z Zverovo spremljamo zgodbo njegove mlajše hčerke Brede, ki je učiteljica na Goričkem. Tudi njej ni usojeno, da bi bila srečna. Zaljubi se v mnogo starejšega inženirja Ozmeca, ki gradi nasipe ob reki Muri. Do nje je neiskren, zamolči ji zakon in otroke. Bredina nesreča vpliva na celotno njeno družino, zlasti na mater, ki se boji, da bi izgubila še eno hčerko.

Tudi v romanu *Zaklenjeni dom* načenja Godina perečo temo zapuščanja vasi in domov, kjer nazadnje ostanejo samo starci, po njihovi smrti ostanejo domovi prazni in zaklenjeni. To se sicer dogaja na celotnem Slovenskem, vendar je izseljevanje najbolj usodno v Prekmurju, kjer je človek tesno navezan na zemljo. Takšna je v romanu tudi vasica Ložič, kjer je praznih hiš že nad trideset. Osrednja zgodba govori o družini Mlinarič: oče Franc in mama Mariča sta imela pet otrok. Najstarejši sin Iztok je odšel v Avstralijo, mlajši Vid v Kanado, tretja po vrsti, Irena, v Nemčijo. Doma sta ostala le Drago in Slavka, ki pa staršema – zaradi dela v tovarni – nista pretirano v pomoč pri delu na kmetiji. Tu nastopi spor med mlajšo in starejšo generacijo, Godina opozori na razdvojenost ljudi, njihovo razpetost med tovarno in domačo zemljo, ki ju izriše z »ostrino in tankočutnostjo.« Porušena je podoba idiličnega vaškega življenja, ki »ni več drugo kot ena sama norma.« (Godina 1985: 171)

Sodoben način življenja prinaša nove izzive in vsakodnevne težave, ki so pogojene z dediščino preteklosti. Te so izražene skozi literarni lik Tonča Mlinariča, ki bije »svojo drugo življenjsko bitko«, po obtoževanju v informbirojevskem obdobju sledi boj s »samovoljnimi nosilci lokalnega družbenopolitičnega

življenja». Spor nastane zaradi Tončeve pobude: želi postaviti tovarno, kjer bi se – poleg domačinov – zaposlili tudi zdomci. Pri načrtu mu pomaga nečak Drago. Nad idejo so navdušeni tudi domačini in zdomci, vendar so občinski možje ustanovitev tovarne »v obveznem političnem jeziku« zatrli že takoj na začetku.

V romanu *Nada, vrni se!*⁸ je prikazano življenje razklanih prekmurskih družin, ki jim delo v tujini prinaša materialne dobrine, jim omogoča življenje na veliki nogi in povzroča vedno večji, pri nekaterih že kar bolesten pohlep po denarju. Načenjajo se krhasti odnosi v družini, sorodniki postajajo tujci, nemalokrat zavistni drug drugemu, pogosto se zgodijo družinske tragedije:

»Ne bo dolgo trajalo, pa bo svet razneslo, tudi če ne bodo vrgli atomske bombe. So te sakramenske nove hiše, ti gradovi v vasi sploh vredni, da si zaradi njih toliko ljudi uničuje življenje? Kaj pomaga, da je ves Orlovšček v balkonih, ko pa se bodo ljudje zaradi tega požrli ali pa jih bodo okvare na hrbtnicah ali gnile ledvice pokončale.«
(Godina 1988: 54)

V ospredju so ženski liki, cel rod Dominkovih: babica in njeni vnukinji Nada in Sonja. Spremljamo moralno stisko razbitih družin v prekmurskih vaseh, zlasti usodo dveh sester. Nadin mož Mirko je sprva z ženo služil denar v Nemčiji, nato sam v Iraku. Ves denar je vložil v gradnjo dvonadstropne hiše, kakršne vas še ni videla, in sodobno mehanizacijo. Nada ga je vzela za moža pri rosnih sedemnajstih letih, čeprav do njega ni gojila nikakršnih čustev. Njegovo odsotnost je s pridom izkoriščala za srečanja z ljubimcem, mladim delavcem Rudijem. Ko mož izve za ženino nezvestobo, najprej pretepe njo, kasneje obračuna še z Rudijem. Nada poišče zatočišče pri Dominkovih, a se zaradi otrok vrne domov. Njen zakon začne razpadati, nato jo Mirko prevara še s kuharico v Iraku in zahteva ločitev. Tudi Nadina sestra Sonja ni imela sreče v zakonu, moža je zapustila zaradi alkohola. Z njim je imela dva otroka, s katerima je živela v skromni hiši pri babici, na domačiji Dominkovih. Po ločitvi je imela razmerje z bogatim zidarskim mojstrom Frčakom, kasneje pa se je poročila z Viktorjem, vdovcem svoje sodelavke. Do njega je čutila posebno toplino, njuno srečo je ogrožal le njegov otrok iz prvega zakona. Usoda Nade po poskusu samomora ostaja neznana, roman se konča z Mirkovim prosečim klicem »Nada, vrni se!«.

Zadnji Godinov roman *Glas samotne ptice*, izdan ob pisateljevi osemdesetletnici leta 1992, je vpet v širši časovni tok: od prvih povojnih let, poskusov kolektivizacije vasi in ustanavljanja zadrug do prvih znakov razpadanja skupne države Jugoslavije:

»Škoda le, da tekst [Glas samotne ptice] ni izšel v 50-ih in 60-ih letih, ko je bil aktualen, saj bi takrat vžgal nepri- merno bolj in tudi bolj zalegel: vsaj nekoliko bi lahko omilil kalvarijo našega kmetstva v onih krutih časih, ko se je lahko take teme lotil le pisatelj z določenim družbenopolitičnim statusom, in z dovolj poguma, seveda.« (J. F.: 1993: 173)

V romanu se prepletata dve vzporedni zgodbi: v prvi, hkrati tudi prvoosebni, smo priča življenjski poti zdravnika dr. Petra in njegove žene Martine; v drugi pa nam isti zdravnik pripoveduje o Rajevi družini. Dogajanje je postavljeno v panonski svet, v kraj z izmišljenim imenom Mirica. Gre za tipično prekmursko vas, ki v času kolektivizacije čuti moč vaških aktivistov, t. i. »jastrebov«. Družino kmeta Raja kmetijska politika hudo prizadene, odloči se za delo v Švici. Žena Sabina ostane s tremi hčerkami doma, kmalu po odhodu rodi še

⁸ Roman je izšel v redni letni zbirki Prešernove družbe za leto 1989 v kar 61.000 izvodih. Revija Oko in srce je izvedla anketo o njegovi priljubljenosti in bralnosti, med desetimi knjigami je zasedel prvo mesto, nedvomno zaradi odkritega (literarnega) obravnavanja aktualnih družbenih in političnih razmer sredi osemdesetih let, ko je Jugoslavija zašla v politično, socialno in moralno krizo. Ta rezultat sam po sebi še ne govori o kvaliteti dela, pomeni pa, da je tolikšno število bralcev prepoznalo v romanu kanček sebe, svojega življenja in svoje okolice (Zagorski 1991: 15).

sina Igorja. Sprva namerava – predvsem pod pritiskom moža – storiti splav, a jo Martina in Peter prepričata, da ne ravna prav. Raj je namreč prepričan, da bo zopet rodila hčerko, on pa si želi sina. Igor se vseeno rodi in prinese v hišo novo upanje. Po več letih se zgodba znova zaplete, ko se Igor zaljubi v Jadranko, hčerko bivšega »jastreba«, ki je praznil Rajevo domačijo. Dekle je prepričano, da je zaradi očetove preteklosti ne bodo sprejeli. To se tudi zgodi: ljubezen med Igorjem in Jadranko se nenadoma pretrga. Dekle najde uteho pri svojem profesorju Bohinjcu, sicer vodi literarnega krožka, ki ji nadomesti očeta in ljubimca.

Na poseben način se »*jastrebom*« v romanu *Glas samotne ptice* upre stari Raj. Njegov upor je molk. V Rajeve »*miru in satanskem smehljaju*« se je skrival upor do države, ki si nepravilno jemlje in še manj pravično deli. Čeprav navzven trden, se počuti »*osramočenega, saj bo zjutraj vstal pred svetom gol, oropan celo tistega, kar je potreboval za življenje. Ko je žena ugasila luč in kakor že desetletja, odkar sta se poročila, legla k njemu, je jok skušal potlačiti.*« (Godina 1992: 17)

Tako kot v romanu *Človek živi in umira* tudi v romanu *Glas samotne ptice* pisatelj ustvari lik upornika, ki ne podleže pritiskom oblasti, a za svoja dejanja drago plača. S tem likom opozarja na številne neupravičene krivice, o katerih so pogosto »*modrovali tisti, ki so jih v preteklosti povzročali.*«

4 Sklep

Roman *Bele tulpike*, pisatelj literarni prvenec, je eden izmed najboljših Godinovih romanov. Grajen je na motivu nesrečne ljubezni med kaplanom in Židinjjo. Močno so prisotni tudi motivi narave, ki simbolno označujejo duševna stanja literarnih oseb. Osrednja skupina Godinovih romanov se dotika aktualnih družbenih tem v rodnem Prekmurju (*Človek živi in umira*, *Nada, vrni se!*). V ospredju so socialna in moralna vprašanja sodobnega življenja, ki jih sproža množično izseljevanje v tujino. Roman *Molčeči orkester* predstavlja v pisateljevem romanesknem opusu vrhunec njegovega pisanja, zanimiv je z več vidikov: dogaja se v mestnem okolju – Ljubljani, načena vprašanje odnosov med starejšo in mlajšo generacijo, obravnava povojne politične dogodke idr. Z likom samomorilke Dunje ustvari Godina izjemen literarni lik, ki podleže pritiskom družbe in se pridruži »molčečemu orkestru«. Tematika partizanstva je prisotna v romanu *Jezdec brez konja*, kjer avtor na humoren, nekakšen avtobiografski način predstavlja zgodbo o naivnem partizanu. V poznem ustvarjalnem obdobju se Godina zopet posveti Prekmurju. Problem zapuščanja vasi in domov se nadaljuje v romanu *Zaklenjeni dom*. V poslednjem romanu *Glas samotne ptice* združi vse tegobe Prekmurcev: problem kmetijske politike v povojnem času, vprašanje zdomstva in ločenega življenja ter vpliv polpretekle zgodovine na vsakdanje življenje.

Godinov romaneskni opus ponuja številne možnosti medpredmetne obravnave, saj njegovo delo presega čas, nagovarja tudi sodobnega bralca. V današnjem času, ko so na preizkušnji številne vrednote, ponuja mlademu bralcu – učencu ali dijaku – vpogled v družbeno in politično dogajanje v drugi polovici dvajsetega stoletja in mu omogoča poiskati odgovore na socialna in moralna vprašanja, ki se ne dotikajo samo slovenskega malega človeka, ampak tudi evropskega. V duhu globalizacije so Godinove literarne teme, kot

so zdomstvo, polpretekla zgodovina, človekove pravice idr., še kako aktualne in vzbujajo pri učencih/dijakih pri urah slovenščine, zgodovine, državlanske in domovinske vzgoje ter etike številna razmišljanja o njihovi prihodnosti.

Tudi Godinova prihodnost je bila v nekem smislu negotova. Kot še nekaj drugih slovenskih pisateljev in intelektualcev je bil zaradi političnega preganjanja potisnjen ob rob družbeno-kulturnega življenja. Vendar ni obupal, nasprotno, s svojimi literarnimi deli je sporočal tisto, kar mu je ležalo na duši. Bistvo Godinovega pisanja lahko povzamemo z njegovo mislijo:

»Moje pisanje je na videz bolj opis zunanjega sveta. Prizadevam si, da bi bila predvsem tu prava popolnost in da bi me bralec razumel sproti, zato mi je tuje psihologiziranje. Življenje je v bistvu enostavno in če ga pisanje tako zajema, je tudi najtoplejše, pristno, globoko in lepo. Globoko in lepo se da povedati samo preprosto.« (Just 2006: 195)

POVZETEK

Prispevek podaja pregled romanesknega opusa pisatelja Ferda Godine, ki je v svoji šestdesetletni pisateljski eri opozarjal na krivice, ki so se dogajale preprostemu malemu človeku. Snov za svoja dela je nemalokrat črpal iz prekmurske pokrajine, vendar je s svojo literaturo presegel regionalne okvirje. Njegov opus je pomemben literarnozgodovinski odsev druge polovice dvajsetega stoletja na slovenskih tleh, zato je privlačen za medpredmetno obravnavo ter zlasti z zgodovinskega vidika zanimiv za sodobnega (mladega) bralca. V času izrazite globalizacije so literarne teme, kot so: zdomstvo, polpretekla zgodovina, človekove pravice idr., še kako aktualne in vzbujajo pri učencih/dijakih pri urah slovenščine, zgodovine, državlanske in domovinske vzgoje ter etike številna razmišljanja o njihovi prihodnosti.

Viri in literatura

- Drinovec, Jože, 1993: Pogovor uredništva Zdravniškega vestnika s Ferdom Godino. Zdravniški vestnik 12. 599–605.
- Godina, Ferdo, 1945: Bele tulpike. Murska Sobota: Pomurska založba; Ljubljana: Državna založba Slovenije. Ponatis izdaje iz 1992.
- Godina, Ferdo, 1973: Jezdec brez konja. Ljubljana: Založba Borec. Ponatis izdaje iz 1987.
- Godina, Ferdo, 1974: Človek živi in umira. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Godina, Ferdo, 1981: Ko so cvetele marelice. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Godina, Ferdo, 1981: Molčeči orkester. Maribor: Založba Obzorja.
- Godina, Ferdo, 1985: Zaklenjeni dom. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Godina, Ferdo, 1988: Nada, vrni se!. Ljubljana: Prešernova družba.
- Godina, Ferdo, 1992: Glas samotne ptice. Ljubljana: Državna založba Slovenije; Murska Sobota: Pomurska založba.
- Hribar, Spomenka, 2000: »Klub samomorilcev«. Od daleč je videti kot hec. Ampak 1/1. 81.
- J. F., 1993: Ferdo Godina: Glas samotne ptice. Stopinje. 173.
- Just, Franci, 2006: Panonski književni portreti 1. Murska sobota: Franc-Franc.
- Močivnik, Črt, 2010: Podobe tujega in drugečnega v literaturi Ferda Godine. Diplomsko delo. Maribor: Filozofska fakulteta.
- Zagorski, Cveto, 1991: Ljubezen je bila in bo naša nepogrešljiva spremljevalka, ob romanu Ferda Godine: Nada, vrni se!. Delo, 7. 2. 1991. 15.